

Проблема виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах сім'ї та освітніх установ

Шиліна Наталія Євгенівна¹

Одеська національна академія зв'язку імені О. С. Попова, Одеса, Україна

E-mail: shylinanataliia@gmail.com,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3798-3018>

Стаття присвячена проблемі інклюзивної освіти, а саме навчанню і вихованню в умовах сім'ї та дошкільних закладів. Автором проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Схарактеризовано такі підходи як: розширення доступу до освіти (його головною метою є розширення освітніх можливостей для людей із психічними і фізичними вадами, етнічних меншин, а також людей з неблагополучних верств суспільства), мейнстримінг (цей підхід передбачає, що діти-інваліди спілкуються з однолітками на святах, у час дозвілля), інтеграція (означає приведення потреб дітей із психічними та і фізичними порушеннями у відповідність із звичною традиційною системою освіти) та інклюзія (вона є таким видом освітньої діяльності, коли люди з різними обмеженнями і потребами можуть навчатися нарівні із людьми без відхилень). Розглянута програма допомоги дітям із синдромом дефіциту уваги і гіперактивності, яка застосовується в освітніх закладах Норвегії і містить такі заходи: технологія поширення знань серед батьків і фахівців, технологія інклюзивного навчання дітей з різними відхиленнями в розвитку (СДУГ, синдром Туретта, синдром Аспергера, розумова відсталість) в системі загальної освіти, технологія діагностики варіантів СДУГ і коморбідних розладів. Дано визначення поняттю тьютор та розкрито значення тьюторства в системі інклюзивної освіти. Схарактеризовано основні ідеї російських учених щодо інклюзивної освіти: С. В. Альохіної, О. Р. Ярської-Смирнової, В. П. Гудоніс, Т. О. Добровольської, М. М. Малофєєва. Проаналізовано основні дослідження українських учених, як-от: М. Малофєєв, В. Синьов, М. Шеремет, Л. Андрушко, В. Бондар, А. Колупасва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Савченко, М. Сварник, О. Столяренко, А. Шевчук та інші. Описано проведене опитування з метою виявлення ставлення батьків до проблеми виховання дітей з особливими потребами. Обґрунтована актуальність сімейного виховання дітей з особливими освітніми потребами. Визначено низку соціально-педагогічних проблем, пов'язаних із функціонуванням сімей, у яких є особливі діти, у суспільстві.

Ключові слова: інклюзивна освіта, виховання дітей з особливими освітніми потребами, тьютор, сімейне виховання, розширений доступ до освіти, мейнстримінг, інтеграція, інклюзія.

Вступ. В останні роки в зарубіжній та вітчизняній психології і педагогіці актуальною стає проблема надання своєчасної комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з обмеженими можливостями, тобто предметом пильної уваги всіх науковців галузі психолого-педагогічних дисциплін є інклюзивна освіта.

Пояснимо, наше розуміння терміна «інклюзивна освіта». Інклюзивна освіта передбачає розвиток такої методології, яка визнає, що всі діти – це індивіди з різними потребами в освіті, намагається розробити підхід до виховання і навчання, який буде більш гнучким для задоволення різних потреб у навчанні. Інклюзивна освіта створює таку ідеологію, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, визнає унікальність кожної дитини, забезпечує рівне ставлення до всіх людей та створює особливі умови для розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Це передбачає і технічне обладнання освітніх установ, і розробку спеціальних освітніх методик, спеціальних програм для адаптації таких дітей до процесу навчання, а також забезпечення кадрового потенціалу для роботи з дітьми та спеціальні програми для роботи з сім'ями.

У сучасній освітній політиці США і Європи, зазначає Г. В. Литвінова, отримали розвиток кілька підходів, в тому числі: widening participation, mainstreaming, integration, inclusion. Розглянемо кожен з них детальніше.

¹кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, педагогіки та психології Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова

Widening participation – це є розширення доступу до освіти. Цей підхід застосовується в країнах Європи, переважно у Великобританії. Його головною метою є розширення освітніх можливостей для людей з психічними і фізичними вадами, етнічних меншин, а також людей з неблагополучних верств суспільства.

Мейнстрімінг передбачає, що діти-інваліди спілкуються з однолітками на святах, під час дозвілля.

Інтеграція означає приведення потреб дітей із психічними та фізичними порушеннями у відповідність із звичною традиційною системою освіти.

Щодо інклюзії, то вона є таким видом освітньої діяльності, коли люди з різними обмеженнями і потребами можуть навчатися нарівні із людьми без відхилень. Це реформування шкіл і перепланування навчальних приміщень таким чином, щоб вони відповідали потребам усіх дітей без винятку (Литвінова, 2016; Курмишева, 2012).

Таким чином, інклюзивна освіта виключає будь-яку дискримінацію і робить процес навчання доступним для всіх.

Результати дослідження. Впровадження інклюзивної освіти у Великобританії почалося у II половині XX сторіччя, після виходу «Акту про Освіту», який надає право усім категоріям дітей-інвалідів із психічними та фізичними вадами вчитись у звичайних школах. На сьогодні в Англії функціонують школи двох типів: Primary schools – це початкова школа для дітей 4-12 років, яка об'єднує установи дошкільної освіти та початкової школи, та Senior Schools, де навчаються діти 13-18 років та при якій відкриваються дитячі центри, в яких консультують батьків із питань здоров'я та сім'ї. За необхідності дитині з особливими потребами виділяється асистент і розробляється спеціальна програма навчання. Також такі заклади зобов'язані надавати особливим дітям різні пристосування, захищати їх від знущань, залякувань і переслідувань.

У країнах Скандинавії, а власне в Норвегії, протягом більше 20 років реалізується програма допомоги дітям із синдромом дефіциту уваги і гіперактивності. Розроблено і впроваджено цілий спектр заходів. Коротко схарактеризуємо основні з них.

1. Технологія поширення знань серед батьків і фахівців. Ця технологія передбачає поширення інформації в усі організації, де можуть перебувати батьки з дітьми-інвалідами. Інформація поширюється у вигляді листівок, брошур, періодичних видань, популярної та наукової літератури.

2. Технологія інклюзивного навчання дітей з різними відхиленнями в розвитку (СДУГ, синдром Туретт, синдром Аспергера, розумова відсталість) у системі загальної освіти. Індивідуалізована робота з дітьми, які мають виражені проблеми розвитку, реалізується завдяки:

– варіативного плану навчання (законодавчо закріплено право дітей на навчання за програмами різного рівня і змісту в одній віковій групі).

– Скорочення фронтальної роботи з класом, переважанню різних видів індивідуальних робіт.

– Активного застосування бланкових методик, які дають можливість: враховувати різний темп роботи учнів (наприклад, діти, швидко завершили самостійну роботу з англійської мови, можуть вибрати на стелажі в класі книжку для читання англійською мовою); давати різні за рівнем складності завдання, в залежності від можливостей учня; надавати індивідуальну допомогу дітям, які її потребують, не відволікаючи інших учнів класу, що особливо можливо при наявності на уроці не тільки основного вчителя, а й помічника – спеціального педагога; індивідуально обговорювати з проблемною дитиною плану виконання завдання; проводити поточний контроль.

– Позитивному підкріпленню освітньої діяльності дітей, що включає в себе: стимулювальну допомогу (педагог допомагає дитині включитися в роботу, емоційно підтримує її); можливість вибрати привабливе заняття після виконання обов'язкового заняття. Наприклад, діти можуть вибрати для читання з цього предмета книгу, яка їм подобається (книги знаходяться в класі); можливість відпочинку: перед виконанням завдання вчитель може пообіцяти учню, що після успішного завершення завдання той заробляє має право пограти в кімнаті відпочинку (суміжному закритому приміщенні з іграми та іграшками); призи і подарунки.

– Обліку емоційних особливостей дитини, який реалізується через: можливість отримати індивідуальну допомогу у спеціального педагога за запитом дитини; підписання з дитиною на кожну навчальну тиждень договору, в якому дитина спільно з учителем визначає конкретні, досяжні цілі; ведення таблицю самооцінки.

3. Технологія діагностики варіантів СДУГ і коморбідних розладів. У цій групі технологій використовується три групи методів. Це питальники, методи спостереження за дітьми в класі і тести (Хотильова, Ахутіна, 2010).

Також в Європі (зокрема, у Великобританії та Німеччині) однією з найбільш важливих умов переходу до інклюзивної форми освіти, її успішності є система супроводу та підтримки дітей з обмеженими освітніми можливостями, зокрема система тьюторського супроводу.

Тьютор (англ. Tutor – наставник, опікун; лат. Tuaeor – спостерігаю, піклуюся) – нова спеціальність у сучасній системі освіти. Поняття тьюторства означає таку педагогічну позицію, яка забезпечує розробку індивідуальних освітніх програм учнів і студентів та супроводжує процес індивідуальної освіти в школі, ЗВО, в системах додаткової і безперервної освіти.

Тьюторство – практика, зорієнтована на побудову і реалізацію персональної освітньої стратегії, яка враховує особистий потенціал людини, освітню та соціальну інфраструктуру і завдання основної діяльності.

Таким чином, тьюторський супровід полягає в організації освітнього розвитку дитини, який базується на постійному рефлексивному співвіднесенні її досягнень з інтересами і прагненнями. Тьютор виступає в ролі провідника дитини в освітній простір школи. Він організовує навчання дитини з урахуванням її інтересів, можливостей і особливостей. Тьютор активно співпрацює з учителями, фахівцями та батьками дитини, щоб забезпечити таке навчання, яке, з одного боку, буде відповідати базовій освітній програмі, а з іншого – враховувати інтереси дитини.

У Росії проблеми інклюзивної освіти розглядаються в науковій літературі в законодавчих, педагогічних, психологічних аспектах. Основні ідеї відображені в працях С. В. Альохіної, О. Р. Ярьської-Смирнової, В. П. Гудоніс, Т. О. Добровольської, М. М. Малофєєва. Аналіз досліджень засвідчив, що наявна значна кількість робіт, які розкривають соціологічні аспекти інклюзії. Інклюзивну освіту в соціологічному контексті представлено в роботах О. Р. Ярьської-Смирнової, Т. О. Добровольської, Н. Б. Шабаліної, Д. В. Зайцева та ін.

Зокрема, О. Р. Ярьська-Смирнова і І. І. Лошакова аналізують законодавчі, освітні та медичні аспекти навчання дітей з обмеженими можливостями в Росії (Лошакова, 2003).

Т. А. Добровольська і Н. Б. Шабаліна досліджують основні умови і способи соціальної інтеграції людей з інвалідністю (Добровольская, 1991).

У 2018 році в Україні вступив в силу Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», у якому зазначається, що місцева влада повинна забезпечити доступ дітей з особливими освітніми потребами до будівель, споруд та приміщень закладів освіти. За заявою батьків у дошкільних, шкільних та позашкільних закладах обов'язково повинні створюватись інклюзивні групи. Така група в дошкільному закладі повинна включати не більше трьох дітей з особливими освітніми потребами. Дітям з порушеннями інтелектуального розвитку та / або сенсорними або фізичними порушеннями надається право на першочергове зарахування до закладів освіти. За заявою батьків на заняття присутній асистент дитини, який допомагає йому в процесі навчання.

Програми і методики для дітей з особливими потребами розробляють на основі Базового компонента дошкільної освіти, причому освітні програми можуть бути з корекційно-розвивальним складником для дітей з особливими освітніми потребами.

Формулювання «особа з особливими освітніми потребами» раніше в законі про освіту не було, як і тих послуг, яких такі діти потребують. Тепер визначення в законі звучить так: «Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту, сприяння розвитку її особистості, поліпшення стану її здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади». Далі йдеться про те, що таке інклюзивна освіта: «Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, яка забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами та їхню соціалізацію та інтеграцію в суспільство».

Список послуг інклюзивної освіти в новому законопроекті такий: введення в середніх школах дистанційного та індивідуального навчання; навчання за допомогою мови жестів і шрифту Брайля; створення безбар'єрного простору за рахунок місцевих бюджетів; створення спеціальних / інклюзивних класів для дітей з особливими освітніми потребами; виділення коштів із державного бюджету на фінансування додаткових корекційно-розвивальних занять і матеріалів для них.

Сьогодні в Києві вже функціонують 39 інклюзивних шкіл і дошкільних закладів.

Тобто сучасні світові гуманістичні тенденції розвитку освітнього процесу щодо всіх категорій дітей як у світовій практиці в цілому, так і в українській, зокрема, потребують науково обґрунтованих підходів до змісту і різноманітності форм психологічної та колекційної педагогічної допомоги дітям з проблемами індивідуального психічного і фізичного розвитку.

В Україні стартує масштабний проект підтримки дітей з особливими потребами та їхніх батьків – так звана програма «Батьки за раннє втручання». Така практика передбачає допомогу в розвитку

особливих дітей з 0 до 3 років, супровід їхніх батьків, сім'ї, а також зміни соціального середовища, в якому живе така дитина. Батьки дітей з особливими потребами стали ініціаторами цієї програми, об'єднавшись в організацію «Батьки за раннє втручання в Україні». Крім того, в програмі беруть участь і спеціалізовані організації, такі як харківський благодійний фонд «Інститут раннього втручання», Національна асамблея людей з інвалідністю України, а також міжнародні організації – UNICEF, британська HealthProm, представництво Євросоюзу в Україні і уряд Німеччини, які фінансують проекти раннього втручання. Усе це спрямовано на раннє виявлення дітей з особливими потребами з тим, щоб вчасно надати їм належну допомогу та підготувати до навчання у школі.

Проблеми інклюзивної освіти досліджували М. Малофєєв, В. Синьов, М. Шеремет, Л. Андрушко, В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Савченко, М. Сварник, О. Столяренко, А. Шевчук та інші, які присвячували свої праці аналізу залученості і адаптації дітей з особливими освітніми потребами до навчання в загальноосвітніх закладах.

Наприклад, А. Колупаєвою визначено методологічні та законодавчо-правові засади інклюзивної освіти, розкриті основні принципи інклюзивної освіти як моделі соціального устрою. Авторка виокремлює п'ять основних історичних періодів в еволюції стосунків суспільства і держави до осіб з порушеннями розвитку: від ненависті, відчуження і агресії до прийняття та інтеграції осіб з обмеженими психофізичними можливостями і наголошує на тому, що людство знаходиться зараз у п'ятому періоді, який розпочався у 90-х роках ХХ століття і характеризується усвідомленням цінності дітей з особливостями, розвивається збільшенням кількості спеціалізованих класів та розробкою інших міжнародних програм для допомоги таким дітям (Колупаєва, 2014). І. Іванова, Л. Борщевська та Л. Зіброва підкреслювали роль сім'ї як основного чинника впливу на дитину, яка у свою чергу, повинна бути єдиним агентом впливу, оскільки особлива дитина потребує спілкування з іншими членами суспільства і не повинна замикатися в домашньому колі (Борщевська, 1999).

Концептуальні підходи соціально-педагогічного інтегрування дітей і молоді з функціональними обмеженнями аналізувалися І. Зверевою, І. Івановою, А. Капською, Г. Лактіоновим, Л. Марченко, Р. Овчаровою, С. Пальчевським.

Вивчення світового досвіду з проблем інклюзивної освіти та впровадження його для навчання українських дітей стало проблемою дослідження Н. Кугуєнко, В. Шахненко, В. Шевченко та ін. (Кугуєнко, 2013; Шахненко, 2013).

Також українськими вченими досліджувались проблеми виокремлення основних груп дітей, які потребують створення специфічних умов для реабілітації та соціальної адаптації (І. Бех, В. Бондар, Т. Власова, Є. Мастюкова, В. Синьов, О. Хохліна, М. Шеремет, М. Ярмаченко); з'ясовувалися специфіка змісту, особливості навчання та підготовки до життя дітей з обмеженими можливостями (Т. Білоус, І. Дмитрієва, В. Золотоверх, І. Ванова, В. Липа, Л. Одинченко, В. Тарасун та ін.).

Важливим кроком пошуку шляхів розвитку інклюзивної освіти, на наш погляд, є дослідження відностанвлення до інклюзивної освіти. А власне до дітей з обмеженими можливостями, з боку звичайних дітей, батьків та викладачів (Капська, 2003)

З метою дослідити рівень усвідомлення батьками проблеми виховання дітей з особливими освітніми потребами було проведено опитування, яке передбачало два запитання.

1. Чого, на Вашу думку, найбільше потребують сім'ї, в яких є діти з особливими освітніми потребами?

2. Яка із форм освіти, на Вашу думку, найбільше задовольнить потребам дитини з особливими потребами: а) навчання і виховання в умовах сім'ї, б) з репетитором індивідуально, в) у спеціалізованому дошкільному закладі, г) у загальноосвітньому закладі із супроводом тьютора, д) у загальноосвітньому закладі без супроводу тьютора?

В опитуванні взяли участь 56 батьків, у яких є діти з особливими потребами (вади мовлення, зору та слуху, незначні фізичні порушення) та 138 батьків, які мають звичайних дітей.

Щодо першого запитання: чого, на Вашу думку, найбільше потребують сім'ї, в яких є діти з особливими освітніми потребами? – то батьки, у яких є такі діти, найчастіше називали підтримку держави, під якою вони мали на увазі спеціальні пенсії, дотації, спеціальні дошкільні заклади, безкоштовний супровід таких дітей (85%), медичну підтримку, як-от наявність певних спеціалістів, позачергове обслуговування, систему знижок у санаторіях тощо (72%), підтримку оточуючих, де батьки визнавали, що відчують соціальний холод та ігнорування їхніх сімей (68%), просвітницьку роботу з самими батьками, які найчастіше усе не розуміють, з чим вони мають справу і що з цим робити (56%), можливість пройти лікування за кордоном (31%), створення будинків-притулків для дітей-інвалідів (3%).

Серед батьків, у яких не має дітей з особливими потребами, вважають, що найбільше такі сім'ї потребують цілеспрямованих дій з боку держави, як-от: відкриття спеціалізованих закладів,

спеціалізованих центрів (89%), підготовку спеціалістів (логопедів, дефектологів) (68%), проведення роботи з батьками (18%), проведення заходів, де всі діти – з особливостями і без них – зможуть поспілкуватись і пограти разом (13%), не уявляють собі, що можна в таких випадках зробити (2%).

Як видно із відповідей, на перше запитання, батьки, у яких є діти з особливостями розвитку, охоплюють усі сфери своїх потреб: і матеріальну, і медичну, і просвітницьку, і соціально-психологічну. Вони занурені у свою ситуацію і глибоко сприймають її з усіх боків.

Батьки звичайних дітей усвідомлюють проблему інклюзивної освіти і необхідність надавати таким дітям особливу увагу, натомість підходять до вирішення цієї проблеми з більш технічної, матеріалістичної боку. Психологічно вони не достатньо переймаються проблемою і рідко демонструють бажання власного втручання, більше сподівань покладають на державу.

Щодо другого запитання: яка з форм освіти, на Вашу думку, найбільше задовольнить потребам дитини з особливими потребами: а) у сім'ї, б) з репетитором індивідуально, в) у спеціалізованому дошкільному закладі, г) у загальноосвітньому закладі із супроводом тьютора, д) у загальноосвітньому закладі без супроводу тьютора? – відповіді можна проілюструвати у вигляді таблиці №1.

Таблиця №1

	навчання і виховання в умовах сім'ї	з репетитором індивідуально	у спеціалізованому дошкільному закладі	у загальноосвітньому закладі із супроводом тьютора	у загальноосвітньому закладі без супроводу тьютора
Батьки, які мають дітей з особливостями	2%	12%	32%	44%	10%
Батьки звичайних дітей	6%	11%	52%	28%	3%

Як засвідчує таблиця, думки дещо розподілились. Батьки особливих дітей усвідомлюють необхідність спеціальної підготовки своїх дітей (навчання і виховання у спеціалізованому дошкільному закладі обрало 32% опитаних), але вони прагнуть не ізолювати своїх дітей від суспільства, а демонструють бажання адаптувати своїх дітей до соціуму (навчання і виховання у загальноосвітньому закладі з допомогою тьютора обрало 44% опитаних, без допомоги тьютора – 10%). Батьки звичайних дітей продемонстрували бажання відокремити інших дітей від своїх власних, вважаючи, що найбільш прийнятним місцем навчання і виховання для таких дітей стане спеціалізований заклад (більше половини опитуваних – 52%). Загальноосвітній заклад з навчанням і вихованням з допомогою тьютора обрало 28%, без допомоги – 3%. Приблизно однакове ставлення батьків до індивідуального навчання і виховання з допомогою репетитора (відповідно 12% – батьки особливих дітей і 11% – усі інші батьки). І всі батьки, як бачимо з таблиці, недооцінюють роль сімейного виховання дітей з особливими потребами (2% і 6% відповідно).

Тобто можемо сказати, що актуальною є проблема не тільки навчання дітей с особливими потребами в умовах загальноосвітніх програм, а й сьогодні постає проблема актуальності сімейного виховання дітей з особливими потребами у навчанні. Всі аспекти розвитку дитини, а саме дитини з особливими потребами, необхідно реалізовувати не лише у дошкільному закладі, а й у сім'ї, так як оскільки така дитина потребує більшої уваги та всебічного залучення до її виховання.

Без сімейного виховання процес підготовки дітей до життя буде неповноцінним. У сім'ї відбувається ні з чим незрівняний за своєю виховною значущістю процес соціалізації дитини, що передбачає різнобічне пізнання нею довколишньої соціальної дійсності, оволодіння навичками індивідуальної та колективної роботи, залучення до людської культури. Провідними у формуванні особистості дитини є моральна атмосфера життя сім'ї, її уклад, стиль. Під цим мається на увазі соціальні настанови, система цінностей сім'ї, взаємини в сім'ї, як один з одним, так і з оточуючими людьми, моральні ідеали, потреби сім'ї, сімейні традиції. Сімейні стосунки для дитини – перший специфічний зразок суспільних відносин. Як важливу особливість сімейного виховання слід відзначити те, що в умовах сім'ї дитина рано включається в систему цих відносин. У сім'ях з міцними контактами між дорослим і дитиною, шанобливим ставленням до дітей у останніх більш активно формуються такі якості, як колективізм, доброзичливість, самостійність.

Сім'я, як власне і людина, є основною цінністю будь-якої держави. І якщо знижується соціальна цінність сім'ї, яка знаходиться у тяжких обставинах, це призводить до певних обмежень у розкритті її потенціалу.

Можна виділити низку соціально-педагогічних проблем, пов'язаних з функціонуванням таких сімей у суспільстві. По-перше, це взаємовідносини у сім'ї. Поява у сім'ї дитини з особливостями розвитку може стати причиною дезадаптації і сильного стресу. Народження такої дитини стає для батьків великою трагедією. Рушаться звичні сподівання і цінності, і може пройти багато часу для формування інших цінностей, на які можна спиратись. А до того часу і батьки, і дитина можуть відчувати повний розлад у системі сімейної взаємодії. Також батьки змушені більше уваги приділяти такій дитині, від чого можуть страждати інші діти. Друзі та знайомі починають безсвідомо сторонитись такої сім'ї, та і самі батьки, у яких народилась нестандартна дитина, можуть відчувати свій гнів, жаль, ущербність і навіть сором. Вони відчують свою особисту провину і починають думати, що робили щось не так, вели неправильний образ життя і тим самим стали причиною появи у сім'ї такої дитини. Це психологічний стрес і руйнування звичних цінностей у питанні екзистенціальної моделі буття. Їм тяжко змиритись з такою ситуацією, що може несвідомо проекуватись на дитину, посилюючи її відчуття відчуженості.

По-друге, постає проблема навчання і виховання. Батьки дитини з особливостями розвитку не отримують достатньої кількості інформації про те, як їм поводитись з такою дитиною, які існують дієві методи для розвитку і освіти таких дітей, як їм реалізувати потенціал власної дитини. Кількості інклюзивних освітніх закладів часто не вистачає. Особливо в районних центрах і селищах, де батьки з такою дитиною залишаються взагалі без будь-якої підтримки.

По-третє, це проблема ставлення суспільства до таких дітей. Багато людей інстинктивно відчують відразу, коли бачать людей з недоліками. Для них це виглядає потворністю, від якої потрібно швидше відвернутися. Частина людей байдужа до чужих проблем, і такі сім'ї просто ігноруються. Як наслідок, такі сім'ї стають замкненими і нетовариськими, відчуваючи себе ізгоями, які залишились наодинці із власним горем.

В процесі виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах сім'ї на перший план виходять такі функції, як корекційно-розвивальна, компенсуюча і адаптаційно-реабілітаційна, метою якої є відновлення психофізичного та соціального статусу дитини, досягнення нею матеріальної незалежності та соціальної адаптації (Федосєєва, 2013).

Висновки. Вважаємо, що передусім слід звернути увагу на актуальність проблеми сімейного виховання дітей з особливостями розвитку, усвідомлення батьками своєї ситуації, визнання і прийняття себе у статусі вихователя дитини з особливими освітніми потребами, винайдення психологічного захисту від постійно супроводжувачого стресу та участь у просвітницькій роботі, яка дозволить батькам набути певних компетенцій щодо виховання такої дитини, знання і розуміння її особливостей та забезпечення такій дитині усіх необхідних умов – від соціально-психологічних до матеріально-технічних – для того, щоб стати повноцінним членом соціуму.

Література

- Добровольська Т. О., Шабаліна Н. Б. Індивід і суспільство: соціально-психологічна інтеграція. *Соціологічні дослідження*. 1991. № 5. С. 3-8.
- Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 7-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2014_2_3
- Кугуєнко Н. Ф. Світовий досвід інтегрування дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади. *Джерело педагогічних інновацій – управління освіти*. URL: http://kominternovskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/.../Джерело_Силина_2013.doc.
- Курмишева Л. К. Інклюзивна освіта: зарубіжний досвід. *Сибірський педагогічний журнал*. 2012. №9. С. 221-224.
- Литвінова Г. В. Специфіка роботи тьютора в системі інклюзивної освіти. *Вісник КРАУНЦ. Гуманітарні науки*. 2016. № 2(28). С. 32-37. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-raboty-tyutora-v-sisteme-inklyuzivnogo-obrazovaniya>
- Лошакова І. І., Ярська-Смірнова О. Р. Соціальна інтеграція дітей-інвалідів: до поняття інклюзивної освіти. *Право і освіта*. 2003. № 3. С. 192–204.
- На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами / Л. В. Борщевська, Л. В. Зіброва, І. Б. Іванова. Київ : Укр. Інститут соціальних досліджень, 1999. 79 с.
- Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями : навч.-метод. посіб. для соціальних працівників і соціальних педагогів. / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : ДЦССМ, 2003. 168 с.

Федосєєва О. А. Особливості виховання дитини з обмеженими можливостями в сім'ї. *Молодий вчений*. 2013. №9. С. 346-349. URL <https://moluch.ru/archive/56/7711/> (дата звернення: 14.06.2019)

Хотильова Т. Ю., Ахутіна Т. В. Технології психолого-педагогічної допомоги дітям з СДУГ у Норвегії. *Електронний журнал «Психологічна наука і освіта»*. 2010. № 5. С. 1-12. URL: http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2010/n5/Hotyleva_Ahutina_full.shtml

Шахненко В. І., Шевченко В. Т. Здійснення інклюзивної освіти як педагогічна проблема: історія, сучасність і перспективи розвитку. *Джерело педагогічних інновацій – управління освіти*. URL: kominternovskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/.../Джерело_Силіна_2013.doc

The problem of training children with special educational needs in both family and educational institutions

Shylina Nataliia²

O. S. Popov Odessa National Academy of Telecommunications, Odessa, Ukraine

The article is devoted to the problem of inclusive education, namely, education and upbringing in both family and preschool institutions. The author analyzes the domestic and foreign experience of working with children with special educational needs. The following approaches are described: expanding access to education (its main goal is to expand educational opportunities for people with mental and physical disabilities, ethnic minorities, and people from disadvantaged sections of society), mainstreaming (this approach implies that children with disabilities communicate with their peers on holidays, during their leisure time), integration (means bringing the needs of children with mental and physical disorders into line with the habitual traditional education system), and inclusiveness (it is such an educational activity when people with limitations and needs can be trained together with people without any disabilities). The program for helping children with attention deficit hyperactivity disorder, which is used in educational institutions in Norway, is considered; it includes the following: technology for the dissemination of knowledge among parents and professionals, inclusive education technology for children with different developmental abnormalities (ADHD, Turrett syndrome, Asperger syndrome, mental retardation) in the system of general education, technology for diagnosing ADHD varieties and comorbid disorders. The term "tutoring" has been defined and the importance of education in the system of inclusive education has been revealed. The main ideas of Russian scientists about inclusive education have been characterized: the ideas represented by S. V. Alyohina, O. R. Yarskaya-Smirnova, V. P. Hudonis, T. O. Dobrovolskaya, M. M. Malofeev. The main researches of Ukrainian scientists (M. Malofeyev, V. Sinov, M. Sheremet, L. Andrushko, V. Bondar, A. Kolupayev, T. Yevtukhova, V. Lyashenko, I. Ivanov, O. Savchenko, M. Svarnyk, O. Stolyarenko, A. Shevchuk and others) have been analyzed. A survey aimed at revealing parents' attitude towards the problem of raising children with special needs has been conducted. The urgency of family education of children with special educational needs has been substantiated. A number of socio-pedagogical problems related to the functioning of families with special children in society have been determined.

Keywords: inclusive education, education of children with special educational needs, tutor, family education, extended access to education, mainstreaming, integration, inclusion.

References

Barshchevskaya, L.V., Zibrova, L.V., & Ivanov I.B. (1999) *Na dopomogu batkam, shho mayut ditej z osoblyvymy potrebamy [To assist parents with children with special needs]*. Kiev: Ukr. Instytut socialnykh doslidzhen [in Ukrainian].

Dobrovolska, T.O., & Shabalina, N.B. (1991) *Individ i suspilstvo: socialno-psikhologichna integraciya [Individual and Society: Socio-psychological integration]*. *Sociologichni doslidzhennya – Sociological research*, 5, 3-8 [in Ukrainian].

Fedoseeva, O.A. (2013) *Osoblyvosti vykhovannya dytyny z obmezenymy mozhlyvostyamy v simyi [Features of upbringing a child with limited opportunities in the family]*. *Molodyj vchenyj – Young scientist*, 9, 346-349 [in Ukrainian]. Retrieved from <https://moluch.ru/archive/56/7711/> (date of submission: 14.06.2019)

² Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Philosophy, Psychology and Pedagogy at the O. S. Popov Odessa National Academy of Telecommunications

Kapska, A.Y. (Eds.). (2001) *Socialno-pedagogichna robota z ditmy ta moloddyu z funkcionalnymy obmezhenyamy* [Socio-pedagogical work with children and youth with functional limitations]. Kyiv: DTSSM [in Ukrainian].

Khotilova, T.Yu., & Ahutina, T.V. (2010) *Texnologiyi psyhologo-pedagogichnoyi dopomogy dityam z SDUG u Norvegii* [Technologies of psychological and pedagogical assistance to children with ADHD in Norway]. *Elektronnyj zhurnal «Psychologichna nauka i osvita» – Electronic Journal «Psychological Science and Education»*, 5, 1-12 [in Ukrainian]. Retrieved from http://psyjournals.ru/psyedu/en/2010/n5/Hotyleva_Ahutina_full.shtml

Kolupayeva, A. (2014) *Inklyuzyvna osvita yak model socialnogo ustroyu*. [Inclusive education as a model of social organization]. *Osoblyva dytyna: navchannya i vyhovannya – Special child: education and upbringing*, 2, 7-18 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2014_2_3 [in Ukrainian].

Kuguyenko, N.F. (2013) *Svitovyj dosvid integruvannya ditej z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zagalnoosvitni navchalni zaklady* [World experience of integrating children with special educational needs into general educational institutions]. *Dzherelo pedagogichnykh innovacij – upravlinnya osvity – The source of pedagogical innovations is the management of education*. Retrieved from kominternovskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/.../Nehero_Silina_2013.doc. [in Ukrainian].

Kurmischeva, L.K. (2012) *Inklyuzyvna osvita: zarubizhnyj dosvid* [Inclusive education: foreign experience]. *Sybirskiy pedagogichnyj zhurnal – Siberian Pedagogical Journal*, 9, 221-225 [in Ukrainian].

Litvinova, G.V. (2016) *Specyfika roboty tyutora v systemi inklyuzyvnoyi osvity* [Specificity of the work of the tutor in the system of inclusive education]. *Visnyk KRAUNC. Gumanitarni nauky – CAUNTS's Bulletin. Humanities*, 2 (28), 32-37 [in Ukrainian]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-raboty-tyutora-v-sisteme-inklyuzivnogo-obrazovaniya>

Loshakova, I.I., & Yarskaya-Smirnova, O.R. (2003) *Socialna integraciya ditej-invalidiv: do ponyattya inklyuzyvnoyi osvity* [Social integration of children with disabilities: the concept of inclusive education]. *Pravo i osvita – Law and education*, 3, 192-204 [in Ukrainian].

Shakhnenko, VI, & Shevchenko, V.T. (2013) *Zdijsnennya inklyuzyvnoyi osvity yak pedagogichna problema: istoriya, suchasnist i perspektyvy rozvytku* [Implementation of inclusive education as a pedagogical problem: khistory, modernity and development prospects]. *Dzherelo pedagogichnykh innovacij – upravlinnya osvity. The source of pedagogical innovations is the management of education* [in Ukrainian]. Retrieved from kominternovskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/.../Джерело_Силина_2013.doc

Accepted: September 06, 2019

